

Egy Tamás, két János és a legionáriusok*

Herceg János nálunk vasárnapi vendég volt. Vasárnaponként, a gőzölgő tyúkhúsleves és a paprikás mellé mindig odatelepedett ő is az asztalunkhoz. És ez, kérem, nemcsak a kor, a hetvenes évek híthű megidézéséért van – nálunk is, mint ahogy, gondolom még sok helyütt másutt faluhelyen, de nemcsak ott, a vasárnapi ebédhez tyúkhúsleves és paprikás dukált. Ó, boldog békeidők – mondhatnánk, de ezt azért talán mégsem...

Szóval, Herceg János nálunk vasárnaponként hangjával mindig megjelent. Olyan különös, talán inkább különleges hangja volt, hogy nem lehetett azonnal nem ráismerni. Meg fölismerni. Nos, Herceg János az Újvidéki rádió faluműsorának a végén, mert apámék vasárnaponként délben ezt az egyetlen műsort hallgatták, nem mintha földművelők lettek volna, hiszen a ház melletti kerten kívül más földjük nem volt, hanem csak úgy, megszokásból, mert hogy egy falusi ember vasárnap délben mi mást hallgasson, mint a falurádió műsorát, a faluműsor végén Herceg János elmondta az aznapi ereszei észrevételeit. Mind a mai napig nem tudom, a műsor végi állandó rovatnak mi volt az igazi címe, illetve, ha valóban Ereszei észrevételek volt, akkor meg mi az az eresza, és hol van? Népi etimológiám alapján próbáltam belőle ereszalji észrevételeket költeni, ami lehet, így is volt, mármint hogy János bátyánk az eresz alján vetette papírra gondolatait, s aztán mintegy a falusi népnek szóló tanulságos tanmesét, mindannyiunk okulására közreadta, de annyi bizonyos, hogy a rádió bemondója mindahányszor „ereszei észrevételek”-et mondott. Mi gyerekek, mi tagadás, kénytelen-kelletlen, vagy talán találóbbr lenne a nyögve-nyelve, hiszen ebédeltünk éppen, meghallgattuk az öreg oktató, néha meg feddő szavait, s alighogy a vasárnapi leckét meghallgattuk, jött az újabb sokk: apám a rádió keresőjét az újvidéki hullámhosszról a szabadkaira tekerte, ahol meg a Szív küldi szívnek... kezdődött. A húsz-egynéhány év alatt, amit a szülői házban töltöttem, egyetlenegyszer sem küldött a családomból senki senkinek nótát a névnapjára, a születésnapjára, az eljegyzésére, a lakodalmára, az ezüstlakodalmára, az aranylakodalmára, de

még a gyémánt- és a vaslakodalmára sem, mégis, minden egyes vasárnapon, a gőzölgő vasárnapi ebéd mellé, Herceg János intelmei után következett a „szívküldi”. Mondanom sem kell, az még nagyobb megpróbáltatást jelentett nekünk, cseperedő gyermekeknek, hiszen az ebéd végéig hallgatnunk kellett a nótákat, meg a bugyuta slágereket, miközben mi, a korszellemmel együtt haladva inkább hallgattuk volna az angolszász kultúra hozzánk is begyűrűző pop- és rockdalait.

Első találkozásom Herceg Jánossal tehát meglehetősen korai. Nem bizonyultam valami figyelmes hallgatónak, mert már semmire sem emlékezem azokból a vasárnapi észrevételekből.

A következő, úgymond közeli találkozásunk 1987-re tehető.

A tragikusan rövid életű Juhász Erzsébet a Képes Ifjúság 1986. február 19-ei számától kezdődően Jelenlét címmel irodalmi rovatot indított, amelyben az akkori huszoneves alkotók találtak maguknak helyet, mivel az Új Symposium körüli bonyodalmak és botránnyok még javában tartottak. Azok a fiatal értelmiségiek, akik nem akartak írást adni a Purger Tibor-féle Sympónak, azok kivétel nélkül mind itt publikáltak. Írásaik megjelentek a Hídban és az Üzenetben is, de folyamatosan a Jelenlétben voltak jelen.

1987 januárjának végén vagy februárjának elején elhangzott az Újvidéki Rádió Szempont című kulturális-művészeti műsorában Herceg Jánosnak a szokásos heti jegyzete. Írónk ugyanis nemcsak a faluműsorban szóló heti rendszerességgel a hallgatókhoz, hanem az imént említett kulturális-művészeti heti szemlében is. Ezeknek a jegyzeteknek nagy részét aztán az Üzenetben jelentette meg Kitekintő című sorozatában, ugyanis Herceg Jánosnak az Üzenetben is volt állandó rovata. (Így lehetett egyébként azokban a boldog időkben egy rókáról több bőrt is lehúzni, s a rókabőröket akkoriban még jól meg is fizették!) Neves írónk ebben a jegyzetében sommásan megállapította: Thomas Mann, a humanista, a legújabb kutatók szerint, antiszemita volt. Nekem akkor, végzős germanistaként az az egyetemista kollégánóm jutott eszembe, aki a XX. század német irodalmából vizsgáz-

ván Thomas Mannt fasiszta íróként magyarázta – volna, s utána még csodálkozott is azon, hogy a vizsgán megbukott. Úgy gondoltam, ezt mégsem kellene szó nélkül hagyni, s a fentebb említett Jelenlét szerkesztőjét, Juhász Erzsit fölkerestem előbb csak szóban, majd írással is. Egyébként ő is elképedt az antiszemita Thomas Mannon, meg azon is, hogy kitől származik ez az enyhén szólva fatális elszólás. Akkor, 1987. február 11-én nem neveztem, nem is nevezhettem néven írófejedelmünket, csupán „egyik neves írónk”-ról szólhattam.

Thomas Mann védelmében, nem mintha ő az én védelmemre szorult volna, írtam A varázshegyről és a József és testvéreiről. A varázshegy egyik központi figurája Naphta, a zsidó jezsuita forradalmár szerzetes. S bár mind az író, mind a mi szimpátiánkat inkább Settembrini mester élvezi, nem feledkezhetünk meg arról a tiszteletről sem, amivel Th. Mann Naphta tudását és személyiségét illeti. A regény 1924-ben íródott, tehát abban a korban, amikor az antiszemitizmus újra erősödő tendenciát mutatott. (A zsidóellenes hangulat megfékezése szellemében íródott 1779-ben Lessing nagyszerű műve, a Bölcs Náthán, tehát az antiszemitizmusnak a kezdetei nem a XX. század harmincas éveire tehetőek, mint ahogyan egyesek azt tudni vélik, míg mások ezt tudatosan terjesztik, hanem egy sokkal régebbi folyamatról kellene beszélnünk, amelynek kulminálása az 1930-as és 40-es években történt.) Naphta kis híján a keleti zsidóüldözés áldozatává vált, s a regényben ezt szeretné az egész emberiségen megbosszulni, persze sajátos fegyverével: eszméivel, életfelfogásával, tanításával. Thomas Mann őt sem tekinti kisebb értékűnek Settembrininél, hiszen Hans Castorpot egyiküknek sem sikerül megnyernie a saját eszméinek.

A másik regény, a József és testvérei egészében a héber mitológián alapul. Csak fölszínesen érintve a művet, József, az áldozat, a feltámadott és végül a kenyéradó, Jézus előfutára, aki az egész emberiség megváltására jött közenk. A tetralógia 1933-tól 1943-ig készült, az évszámokhoz, azt hiszem, fölösleges bármilyen kommentárt fűznünk.

Eberhard Hilscher Thomas Mannról szóló monográfiájában olvashatók a következő sorok: „...Azonban emellett található olyan oldalak is naplójában (1934-ből, a megjegyzés tőlem) melyeken a szerző a német eseményeket korszerűnek próbálja láttatni (...) amelyekben „megértést tanúsít” a „zsidóellenes lázadás” iránt...” (E. Hilscher: Thomas Mann Volk und Wissen, Berlin, 1986, 104. old.)

Valószínűnek tarthatjuk, Herceg János is erre, vagy valami hasonló, „újabb kori kutatási eredményekre” gon-

dolt, amikor Th. Mannt antiszemitanak nevezte. A későbbiek azonban „felmentik” Thomas Mannt – 1936 februárjában egyértelműen a „betiltott és elégetett” irodalom mellett foglalt állást a svájci irodalomkritikussal, Korrodival szemben, miszerint az emigráns német irodalom túlnyomórészt zsidó és jelentéktelen.

Az emigrációt 1933-tól olyan zsidó írókkal osztja meg, mint Franz Werfel, Stefan Zweig és Lion Feuchtwanger, hogy csak a legismertebbeket említsük.

És végezetül álljon itt két idézet Thomas Mann leveleiből, amelyek némi tanulással szolgálhatnak, akár napjaink ellenséggyártóinak és elhatárolódóinak is:

Zemplényi-Neumann Klárához:

„Igen tisztelt Neumann-né Asszony!

Megkaptam levelét, és nagyon megindított. Higgye el, egész szívemmel osztozom az Ön érzelmeiben az európai zsidók sorsát illetően. Elszörnyedése, irtózata, gyűlölete – mindez régtől fogva nagyon is ismerős nekem. Arról is meg lehet győződve, egyetlen alkalmat sem mulasztottam el, hogy ezen érzelmeimet nyilvánosan kifejezésre juttassam, és a világ lelkiismeretét erőmtől telően felébresszem. Legutóbb is írtam egy könyvbe, melyet a zsidó vezetőnek, Chaim Weizmannnak ajánlottak, és benne kifejezésre juttattam tiszteletemet a zsidóság iránt és irtózásomat ama gaztettektől, amelyeket ellenük elkövetnek.” (1944. július 20.)

És a másik:

„Mint német író és amerikai állampolgár, az egész erkölcsös világgal együtt tiltakozom a zsidó szerzők műveinek megsemmisítése és a zsidó zeneszerzőknek és zeneműkiadóknak a magyar szervezetekből történő kizárása ellen.

Világos, hogy a beteges barbarizmusnak ezek a tettei nem magyar kezdeményezésből fakadnak, hanem a náci kényszerítették ki őket...” (1944. június)

(in: vál., szerk. és az előszót írta Mádl Antal, Győri Judit: Thomas Mann és Magyarország, Gondolat, Budapest, 1980, 315. old.)

Harmadik, virtuális találkozásom Herceg Jánossal, mert csak ilyen találkozásaink voltak, szintén a nyolcvanas évek derekán történt. Abban az időben heti kapcsolatban voltam a Sziveri-féle Symposium legtehetségesebb és legfontosabb kritikusával, Mák Ferencsel. Azok a symposionisták, emlékeim szerint Herceg Jánostól (is) vártak valamilyen szellemi támogatást, bíztak abban, hogy az ő parnasszusi magasságaiban tiszt-

tán látja helyzetüket, és meghurcoltatásaik lényegét. Fordultak hozzá közvetlenül, és írásaikban közvetve, tudomásom szerint azonban mindhiába.** Talán éppen Mák Ferenc Herceg János irányában érzett mélységes tisztelete, és ha az emlékezetem nem csal, az általa figyelmembe ajánlott Rómaiak című Herceg-novella volt az, ami engem is arra késztetett, hogy Legionáriusok című prózai szövegemet a vajdasági magyar irodalom koronázatlan királyának ajánljam.

Novellám a 7 Napban jelent meg, természetesen (természetesen?) visszhang nélkül.

A történet főhőse Khrisztophorosz, akit a megszálló rómaiak erőszakkal hurcoltak el egy kis görög faluból, Hadriánból. „Falu? Amennyiben annak lehet nevezni az épületek csoportját, emberek nélkül; mert az ellenállók, meg akit csak értek, öregeket és gyermekeket a vízbe öltek a katonák, az asszonyokat előbb leteperték, majd állati ösztöneik kiélése után, torkukat elvágva, őket is a néma halak még némább társaivá tették. Csak a fiatal férfiakat kímélték meg, s mintegy másfél ezret tereltek össze belőlük a környező falvakból.” A rómaiak Khrisztophoroszból is, mint a többi görögből, katonát csináltak.

Heteken át hajtották őket fárasztó menetelésben Júdea felé. A fiatal férfiak kezdtek abban reménykedni, hogy mégsem fogják őket csupán kedvtelésből legyilkolni. Talán rabszolgáknak szánják őket valamelyik közel-keleti városban? De akkor miért nem rakták őket szekerekre, hajókra, s miért nem szállították már el őket Róma, Velence vagy Nápoly rabszolga-piacaira? Hisz Itáliában a görög rabszolga mindig kelendő áru, s többet adnak érte, mint Kis-Ázsiában.

A legionáriusok Jeruzsálem falai alatt ütöttek táborn. A csata előtt a római őrk hatos sorokban sorakoztatták föl a fiatal görög férfiakat. Titus Caesar, Vespasianus kíséretében, lovát táncoltatva léptetett eléjük. A Nagy Caesar, lova kantárján egyet rántva, így szólott:

„ – Görögök, katonák! – emelte föl a hangját. – Az a megtiszteltetés ért benneteket, hogy az első sorok-

ban harcolhattok a császár dicsőségére! A támadást fél óra múlva kezdjük. – s sarkával a pompás állat oldalát enyhén megbökve már tovább is vágatott.

– Ave Caesar, ave Caesar! – kiabálták a cohors katonái.

A görögök egymásra néztek – mikor fognak fegyvert, pajsztot kapni?

A támadás fél óra múlva elkezdődött. A rómaiak a görögöket maguk előtt hajtották Jeruzsálem falai elé. A zsidók nyílzápora fogadta őket, majd amikor közelebb értek, és látták, hogy a mintegy ezer férfi fegyvertelen, a falak tetejéről héberül kiáltoztak nekik:

– Forduljatok vissza! Nem lövünk fegyvertelen emberekre, forduljatok vissza!

Néhányan, akik a nagy zajban megértették az idegen beszédet, vissza is fordultak, de ekkor meg a rómaiak szórták rájuk halált hozó vesszeiket. Az egész nem tartott tovább negyed óránál.

Vespasianus megadta a jelet az ötödik légiónak. A két-százötven lovas és az ötezer gyalogos katona támadásba lendült, maga előtt mindent legázolva.”

Eddig az idézet, és eddig a történet. Őszintén remélem, mindenki ráismert a címben idézett Tamásra, a két Jánosra és a legionáriussá tett görög fiúra, akit Hadriánból hurcoltak el, talán Doroszlót is érintve Bolmány és Kis-köszeg (Batina) alá a megszálló római katonák.

* Elhangzott a szabadkai Városi Könyvtárban, 2008. április 12-én, a Herceg János Emléknapon

** Csorba Béla az Emléknapon megcáfolta ezen állításomat, mivel éppen Herceg János volt az, aki levélben a Magyar Szó munkaközösségéhez fordult Mák Ferenc „kenyere megmentése” érdekében, 1983. május 26-án. (In: Csorba Béla – Vékás János: A kultúrtanti visszavág, Újvidék, 1994., a szerzők magánkiadása 91. old.) B. J.